

¶ Mats Jansson, *Kritisk tidspegel. Studier i 1940-talets svenska litteraturkritik*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stenhag, 1998, 432 pp. ISBN: 91-7139-410-9

Nyligen fastslog Siegfried J. Schmidt i ett bidrag till den av Gabriel Altmann och Walter A. Koch redigerade antologin *Systems. New paradigms for the Human Sciences* (Berlin: De Gruyter, 1998) att de senaste årtionde-

nas nya litteraturvetenskapliga metoder och infallsvinklar hade lett till en grundläggande förändring av litteraturvetarnas uppfattningar om de teman, problemställningar, metoder och målsättningar som är typiska för deras disciplin. Så finns det enligt Schmidt numera samförstånd om teser att texter inte kan undersökas separat från sina kontexter (aktorer, kultur, samhälle), att litterära texter först får betydelse genom interaktionen mellan texten och läsaren i sociokulturella kontexter och att litteraturuppfattningar är resultatet av komplexa sociokulturella processer av kanonisering, socialisering och ideologisk orientering.

Här finns det naturligtvis inget utrymme att utreda närmare om det finns enighet om ovanstående teser bland litteraturforskarna och om det då verkligen har inneburit en väsentlig förändring av exempelvis problemställningarna och forskningsmetoderna – som i sin tur skulle ha gjort att den i Schmidts ord traditionella klyftan mellan den hermeneutiska huvudfåran och vissa separatister upphävts. Faktum är att den litteraturvetare som vill orientera sig bort från den hermeneutiska traditionen, både vad gäller ämnesval och metodval, kan stödja sig på och förhålla sig till en del strömningar inom och kring litteraturvetenskapen som sedan början av 70-talet allt jämnt har utvecklats och som nu erövrat en klar, om än fortfarande perifer position inom fältet av legitima litteraturvetenskapliga metoder. Inte minst Schmidt själv har bidragit till denna utveckling med sina systemteoretiska undersökningar av litteratur som ett system av kommunikativ interaktion vars struktur bestäms av olika aktionsroller (produktion, mediering, reception och post-processing) som har sina egna bestämda sociala förväntningar. Om Schmidt kanske inte kan räkna med något vidare intresse i Sverige (i Johan Svedjedals senaste genomgång av litteratursociologin i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* (1996:3-4) nämns han t.ex. inte överhuvudtaget), så har ett av de andra stora namn som betytt mycket för studiet av litteratur som ett komplext system, den franske socio-logen Pierre Bourdieu, däremot blivit alltmer vedertagen inom svensk litteraturvetenskap.

Bourdieu må kanske ha blivit en självklar referenspunkt nu, frågan är om faran inte är överhängande att man ofta stannar vid en ganska ytlig läsning av hans verk (jämför t.ex. kultursociologernas empiriska analyser med en del litteraturvetares ganska spekulativa läsningar i antologin

Kulturens fält, utgiven av Donald Broady på Daidalos förlag, 1998). Det verkar som om man vill införliva Bourdieu in den hermeneutiska traditionen och att man försöker tillvarata de möjligheter som han erbjuder till en förnyelse av tolkningsarbetet, utan att man går till botten med vad hans sociologiska antaganden egentligen innebär för litteraturstudiet. I detta sammanhang är det betecknande att de empiriska litteratursociologiska undersökningar som Verdaasdonk och van Rees och deras medarbetare har utfört i Bourdieus spår och publicerat i den ansedda internationella tidskriften *Poetics* hittills inte har lämnat några avtryck alls i svensk litteraturvetenskaplig forskning. I sin institutionella litteraturforskning har de här forskarna utgått från Bourdieus tes att författare inte enbart är materiella producenter av litterära verk utan att de också är inblandade i den symboliska produktionen av sina verk, det som Bourdieu kallar "la production de la croyance". Betydelse och värde är ju i grunden inga textinherenta faktorer utan de uppstår i och genom ett komplext samspel av olika aktörer (författare, förläggare, kritiker osv.) i ett litterärt fält. Verdaasdonk och van Rees och deras medarbetare har lämnat ett viktigt bidrag till förståelsen av den här processen. Genom systematiska undersökningar och med hjälp av kvantitativa data har de avslöjat en del av de mekanismer som bidrar till den symboliska produktionen, till skapandet av ett namn och ett rykte, och följaktligen av betydelse och värde. De har exempelvis undersökt vilken roll litteraturkritiken spelar i den symboliska produktionen och hur avgörande textexterna kvalitetsfaktorer härvidlag är, hur det artistiska ryktet sammanhänger med bildandet av sociala nätverk bland producenter, eller vilken roll sidoaktiviteter spelar för upprättandet av rykten.

Läsningen av Mats Janssons *Kritisk tidspegel. Studier i 1940-talets svenska litteraturkritik* föranleder delvis ovanstående funderingar och bekräftar dem delvis. Janssons studie syftar till en precisionsteckning av "den kritikergeneration som etableras vid mitten av fyrtiotalet och som en gemensam beröringspunkt bland annat har medarbetarskap i tidskriften *40-tal*" (14). Jansson utgår från att framväxten och etableringen av den här nya kritikergenerationen har haft stor betydelse för modernismens genombrott i svensk litteratur. I 7 kapitel (och ett inledande samt avslutande kapitel) ämnar han "frilägga de estetiska och ideologiska hållning-

ar som dessa kritiker företräder” (14).

Jansson inleder sin undersökning med ett porträtt av Stig Ahlgren som han betraktar som en föregångare till fyrtiotalisternas kritikergeneration. Genom kombinationen av ett ideologikritiskt (marxistiskt) förhållningssätt med ett sympatiserande med den lyriska modernismens estetiska och historiska värde röjde Ahlgren väg för de nya unga kritikerna som han som kulturredaktör för *Aftontidningen* även erbjöd ett forum. Denna av LO 1942 startade kvällstidning som var tänkt som ett försvar för den inhemska demokratin och en motvikt till *Aftonbladets* Tysklandpropaganda växte ut till ett språkrör för den lyriska modernismens avantgarde. I bokens andra kapitel gör Jansson vissa nedslag i tidningens litteraturkritik och granskar texter av Häggquist, Dickson, Holmqvist och Rössel, som frilägger tidningens promodernistiska hållning. Textgranskningen blir ännu mera specifik i ett följande kapitel där Jansson studerar Vennbergs anmälan i *Aftontidningen* av Aspenströms andra diktsamling *Skriket och tystnaden*. Genom att undersöka recensio- nens alla intertexter finner han att den framstår “som ett sannskyldigt fyrtiotalistiskt citalexikon (...) [och] ett koncentrat av sin tids estetisk- ideologiska frontdebatt” (95). I kapitel V och VI vidgas perspektivet igen, genom en studie av Faulkner- och Hemingwaykritiken å ena sidan och pessimismdebatten å den andra. Jansson pekar på ett antal återkommande element (som han definierar med begreppet paradigm) i de amerikanska författarnas reception som dels genom paradigms oförändrade tradering visar kontinuiteten i den litteraturkritiska verksamheten, dels genom förskjutningar i deras betydelse visar diskontinuiteten i denna process. I pessimismdebatten urskiljer Jansson frontlinjer mellan å ena sidan den historiematerialistiska ideologikritiken av pessimism och å andra sidan Vennberg och de andra företrädarna som försvarar den som ett synsätt hos den enskilde som paradoxalt nog inrymmer tron på handlingens meningsfullhet. I de sista kapitlen “Det litteraturkritiska fältet” och “Litteraturkritiska motbilder” står den litteraturkritiska produktionen av fyrtiotalets unga kritiker i fokus. Som rubrikerna antyder ämnar Jansson sätta in den konstellation som han tecknar av de promodernistiska unga kritikerna versus den marxistisk-ideologikritiska och den harmoniestetiska och traditionalistiska litteraturkritiken i ett bour-

dieuanskt perspektiv.

Jag tycker att det är glädjande att Jansson med sin studie av fyrtiotalets kritiker lyckats bredda den traditionella litterära historiografin. Genom en detaljerad granskning av ett omfattande litteraturkritiskt stoff kan han visa att denna kritik utgör en självklar del av litteraturhistorien. Av hans beskrivning framgår det en nyanserad bild av det lyriskmodernistiska avangardet i sin historiska kontext. Här framstår modernisterna inte som verklighetsfrämmande esteter som älskar att förlora sig i orden utan det blir klart hur de utifrån ett tydligt bekymmer om världsläget positionerar sig som vänsterradikala mot både de samtida marxistiska och konservativa dogmatiska tendenserna. Janssons studie må då vara ett välkommet bidrag till förståelsen av den svenska litteraturhistorien, det betyder inte att det inte skulle finnas grund att allvarligt ifrågasätta hans tillvägagångssätt. Här avser jag inte bokens ofta ganska fragmentariska struktur eller det inte alltid lika klara språkbruket, vilka ibland gör framställningen onödigt svårare än den är, utan jag tänker på det påstådda sociologiska perspektivet som Jansson menar sig anlägga i sin undersökning, men som vid ett närmare betraktande inte visar sig vara särskilt utarbetat.

När man kastar ett hastigt öga på nyckelord som *social field* och *institution* i det abstract som finns på sidan 372, skulle man kunna tro att här kommer det att utföras en systematisk empirisk undersökning av litteraturkritikens roll i den sociala process som skapar litteratur, i spår av den bourdieuanskt inspirerade institutionella litteraturforskning som nämnts i inledningen till föreliggande anmälan. Den som har dylika förväntningar blir dock lätt besviken. I stället för en rigorös empirisk undersökning med en klart markerad gränsdragning mellan forskare och forskningsobjekt får vi en hermeneutiskt inspirerad studie av ett (visserligen stort) antal texter som utvalts enligt oklara och icke specificerade kriterier. Så motiveras inte texturvalet i kapitel III där litteraturkritiken i *Aftontidningen* tecknas, bortsett från förtydligandet att man eftersträvat "att i någon mån ge utrymme för det tidigare mindre bekanta eller rentav förbisedda" (52) – den sociologiska relevansen av denna strävan diskuteras dock inte. Inte heller ges det någon förklaring varför man valt att studera vissa kritiker och vissa inte i kapitel VII, där man ju har för avsikt att

studera kritikerna i ett fält – ett perspektiv som gör att man borde ta hänsyn till *alla* positioner. De sociologiskt relevanta konstateringar som Jansson gör kan genom denna utgångspunkt aldrig riktigt bevisas. Jansson beskriver exempelvis funktionen av någon kritikers verksamhet som “en kanonbildande selektionsprocess” (255), ett påstående som mycket väl överensstämmer med rön från den institutionella litteraturforskningen, men som här snarare förblir en hypotes än att det empiriskt provas hur denna kanoniseringsprocess fungerar. En liknande anmärkning kan göras i samband med de sociala nätverk som Jansson menar ligger till grund för modernismens framgång men som inte heller undersöks på ett sociologiskt sätt. Det halvhjärtade i Janssons tillvägagångssätt framgår exempelvis också av att han i diskussionen av de unga kritikerna i fyrtiotalets litteraturkritiska fält ibland (om än mycket summariskt) tar upp faktorer som social bakgrund, ibland inte alls gör det, utan att det föreligger någon förklaring till detta. Till sist ska det också påpekas att man inte alltid handskas så ortodoxt med de bourdieuanska begreppen – jfr. blandningen av position och positionstagande eller den egenartade användningen av begreppet symboliskt kapital.

Ovanstående principiella kritik får naturligtvis absolut inte undanskymma att Jansson har utfört ett mycket gediget och ingående arbete, som har sina oemotsagda förtjänster (här skall också nämnas den utförliga bibliografin över de undersökta kritikernas verksamhet, som finns längst bak i boken). Det förefaller emellertid onödigt att förespegla ett uttalat sociologiskt perspektiv, som ändå aldrig riktigt förverkligas, och som Jansson egentligen inte heller tycks vilja tillämpa – även om jag kan tycka att ett dylikt perspektiv med allt vad det innebär ifråga om det metodiska tillvägagångssättet skulle kunna göra bidrag till litteraturforskningen som Janssons ännu mera övertygande.

Daan Vandenhaute, Universiteit Gent